

moral i literatura

(article, d'entre 22st-22ot1941, a Sent Julian de Pairolaç)
(publicat a *Cahiers du Sud*, el gener del 1944)

No hi ha res tan bell, meravellós, perpètuament nou, perpètuament sorprenent, carregat d'una dolça i contínua embriaguesa com el bé. No hi ha res tan desèrtic, trist, monòton, enutjós com el mal. És així per al bé i per al mal autèntics. El bé i el mal ficticis tenen la relació contrària. El bé fictici és enutjós i fat. El mal fictici és variat, interessant, atraient, profund, ple de seducció.

És que hi ha en la realitat una necessitat, una impossibilitat que no hi són, en la ficció, així com la pesantor que ens governa no hi és, a la tela d'un quadre. A l'espai que separa el cel de la terra, les coses hi cauen fàcilment, i fins inevitablement, des que hi ha el buit dessota seu; no s'enlairen pas, elles, o bé molt poc, penosament i mitjançant artificis. L'home que, baixant una escala de mà, se salta un escaló i cau és un espectacle o trist o sense interès, fins i tot la primera vegada que es veu. L'home que caminés per l'aire com per una escala de graons i veiéssim que arriba així fins als núvols, i després en davalla, podria fer aquest exercici cada dia, a cada hora, i no deixariem mai de veure'l. És així, per al bé pur. Car una necessitat forta com la pesantor condemna l'home al mal, li impedeix tot bé, fora que sigui molt estretament limitat, penosament obtingut i ben barrejat i sollat de mal; excepte quan apareix sobre la terra el sobrenatural, que suspèn l'efecte de la necessitat terrestre. Però si, a la tela d'un quadre, hi represento un home que puja pels aires, això no té cap interès. Hi ha aquí una cosa que només té interès en la mesura que existeix. La irrealitat li lleva tot valor, al bé.

L'home que camina a pas natural és una cosa banal i sense interès. Uns homes que saltironen i boten estrambòticament em faran aturar, em distrauran uns quants minuts. Però si m'adono que uns i altres van nus de peus sobre carbons roents, la relació canvia. Els saltirons, els bots, esdevénen horribles, intolerables de veure i, alhora, a través de l'horror, enutjosos i monòtons. L'home que camina de manera natural farà que la meua atenció s'hi adreci i s'aturi amb passió damunt seu. Així, el mal, mentre és fictici, atrau l'interès per la varietat de formes que pren, que semblen llavors provenir d'una lliure fantasia. La necessitat, inseparable de la realitat, esborra completament aquest interès. La simplicitat que fa del bé fictici una cosa pàl·lida on la mirada no es pot aturar és meravella insondable en el bé real.

Per tant, en ser, la literatura, feta de ficció, la immoralitat en sembla inseparable. És equivocadament que retraiem als escriptors de ser immorals, fora que els retraguem alhora de ser escriptors, com es tenia el coratge de fer al segle XVII. Els qui tenen pretensions d'alta moralitat no en són gens, de menys immorals que els altres, són només més mals escriptors; en ells, com en els altres, facin el que facin, malgrat ells mateixos, el bé hi és enutjós i el mal poc o molt atractiu. Després d'això, podríem condemnar en bloc tota la literatura. ¿Per què no? Els escriptors i els lectors passionals cridaran que la immoralitat no és cap criteri estètic. Però caldria que ho demostressin, que a la literatura només cal aplicar-hi criteris estètics, cosa que no han fet mai. Com que els lectors no constitueixen pas una espècie animal particular, com que els qui llegeixen són els mateixos que a compleixen gran nombre d'altres funcions, és impossible que la literatura sigui sostreta de les categories del bé i del mal, a què totes les activitats humanes estan sotmeses. Tota activitat es relaciona dues vegades amb el bé i amb el mal, o sigui, en la

seva execució i en el seu principi. Així, un llibre pot, d'una banda, ser ben fet o mal fet i, d'una altra, pot procedir ja sigui del bé, ja sigui del mal.

No és pas, però, només en la literatura que la ficció és generadora d'immoralitat. Ho és també en la vida. Car la substància de la nostra vida és feta quasi únicament de ficció. Ens fem il·lusions amb el nostre avenir. Fora d'un amor heroic de la veritat, ens fem il·lusions amb el nostre passat, refent-lo al nostre gust. No ens els mirem pas, els altres; ens fem il·lusions del que pensen, del que diuen, del que fan. La realitat ens aporta elements, així com als novel·listes, que fan sovint tema d'un fet divers, però nosaltres els envoltam d'una boira on els valors, com en tota ficció, es capgiren, on el mal atrau i on el bé enutja. És només quan la realitat ens fereix prou fort per a desvetllar-nos un instant, per exemple en contacte amb un sant, o per la caiguda als medis de la dissort o del crim, és només en aquests casos o en d'altres d'anàlegs que sentim un minut l'horrible monotonia del mal o la meravella insondable del bé. Però de seguida recaiem en el mig-son poblat de les nostres enraonies.

Hi ha una altra cosa que té el poder de desvetllar-nos-hi, a la veritat. Són les obres dels escriptors de geni, almenys dels de geni de primer ordre, i arribat a la plenitud de la maduresa. Aquestes són fora de la ficció i ens en treuen. Ens donen, sota la forma de ficció, quelcom equivalent al gruix mateix de la realitat, gruix que la vida ens presenta cada dia, però que no sabem copsar perquè ens complaem en la mentida.

Tot i que les obres d'aquests homes són fetes de mots, la pesantor que governa les ànimes hi és present. Hi és present i manifesta. En les ànimes, aquesta pesantor, tot i que sovint sensible, hi és disfressada pels efectes que produeix; la submissió al mal va sempre acompanyada d'error i de mentida. L'home arrossegat pel pendent de la crueltat o de la por no pot discernir la naturalesa de la força que l'estira, ni les relacions entre aquesta força i el conjunt de les condicions exteriors. En els mots que ajunta el geni, molts dels pendents hi són visibles i sensibles simultàniament, i situats segons les seves verdaderes relacions, però l'oient o el lector no en davalla cap. Sent la pesantor com la sent quan mira un precipici des d'un lloc segur i sense rodament de cap. En discerneix la unitat i la diversitat de les formes, en aquesta arquitectura de l'abís. És així com el pendent de la victòria i el de la desfeta són manifestos i simultàniament sensibles a la *Iliada*, cosa que no és mai el cas per al soldat ocupat a combatre. El teatre d'Èsquil i el de Sòfocles, certes peces de Shakespeare, el *Phèdre* de Racine, l'única de les tragèdies franceses, moltes comèdies de Molière, el *Grand Testament* de Villon contenen aquesta pesantor que només el geni pot copsar. El bé i el mal hi apareixen en la seva veritat. Aquests poetes tenien geni, i el tenien orientat al bé. També n'hi ha de demoníacs, de genis. Tenen també la seva maduresa. Però com que la maduresa del geni és la conformitat amb la verdadera relació del bé i del mal, l'obra corresponent a la maduresa del geni demoníac és el silenci. Rimbaud n'és l'exemple i el símbol.

Tots els escriptors no habitats per un geni de primer ordre en la seva plena maduresa tenen per única raó de ser constituir el medi on un tal geni haurà d'aparèixer un dia. Només aquesta funció justifica la seva existència, que altrament hauria de ser impedita per la immoralitat a què els condemna la naturalesa de les coses. Retreure a un escriptor la seva immoralitat és retreure-li de no tenir geni, o només un geni de segon ordre, suposant que aquesta expressió tingui sentit, o un geni encara no desenvolupat. Que no tingui geni, en un cert sentit no és pas culpa seva; en un altre sentit és el seu únic pecat. Cercar un remei a la immoralitat de les lletres és una empresa totalment vana. L'únic remei és el geni, i la seva deu no és pas a l'abast dels nostres esforços.

Però el que pot i ha de corregir-se, per la consideració d'aquesta immoralitat irremeiable, és la usurpació pels escriptors d'una funció de direcció espiritual que no convé de cap manera. Només els genis de primer ordre en la seva plena maduresa són aptes per a exercir-la. Pel que fa als altres escriptors, fora que a més de la vocació literària tinguin una vocació filosòfica, cosa que és rara, la seva concepció del món i de la vida, les seves opinions sobre els problemes d'actualitat, no poden tenir cap mena d'interès, i és ridícul de demanar-los que les expressin. Aquesta usurpació data del segle XVIII i sobretot del romanticisme. Ha ficat en la literatura una inflor messiànica del tot contrària a la puresa de l'art. En altre temps, els escriptors eren els criats dels grans. Aquesta posició implicava situacions sovint molt penoses, però era molt més favorable que no la il·lusió messiànica, no tan sols a la salut moral dels escriptors i del públic sinó també de l'art.

Aquesta usurpació, només en el darrer mig segle o quart de segle, ha tingut els efectes més greus de què sigui susceptible, perquè només llavors la seva influència ha penetrat fins al poble. Sens dubte que sempre, més o menys, ha circulat entre el poble un xic de mala literatura oral o escrita. Però en altre temps tenia el seu contraverí en coses perfectament belles que banyaven la vida popular, com ara les cerimònies religioses, les pregàries, els cants, els contes, les danses. I sobretot no tenia autoritat. Durant el darrer quart de segle, tota l'autoritat lligada a la funció de direcció espiritual, usurpada per la gent de lletres, ha davallat a les més baixes publicacions. Car hi havia continuïtat entre aquestes publicacions i la més alta producció literària, i el públic ho sabia. El mateix medi de gent de lletres, on mai ningú no refusava de xocar la mà a ningú, contenia aquells qui s'ocupaven exclusivament d'aquestes publicacions, els seus col·laboradors ocasionals i els nostres més grans noms. Entre un poema de Valéry i el reclam d'una crema de bellesa prometent un ric casament a tothom qui la fes servir, enlloc no s'hauria pogut trobar el punt de ruptura de continuïtat. A partir d'aquí, la usurpació espiritual acomplerta per la literatura ha fet que el reclam de crema de bellesa tingués, als ulls de les noies dels pobles, l'autoritat associada en altre temps a les paraules dels sacerdots. ¿Podem estranyar-nos-en, d'haver caigut així fins on som? Haver-ho permès és un crim de què tots els que saben manejar una ploma haurien de carregar-ne la responsabilitat com un remordiment.

Durant segles la funció de direcció espiritual havia estat exclusivament a les mans dels sacerdots. Sovint la van mal exercir atrotament, com en testimonien les cremes de la Inquisició, però almenys hi tenien algun dret. Verament, només els més grans sants en són capaços, com entre els escriptors els més grans genis. Però tots els sacerdots, per professió, invoquen els sants, s'hi inspiren, intenten de seguir-los i imitar-los, principalment l'únic verdader sant, el Crist; o, si no ho fan, cosa que de fet es produeix sovint, falten al seu deure. Per poc que ho facin, en poden comunicar més, de bé, que no pas en posseeixen. L'escriptor, al contrari, només procedeix de si mateix; pot rebre la influència de molts altres escriptors, però no pas treure d'ells la seva inspiració.

Quan els sacerdots van haver perdut gairebé del tot aquesta funció de direcció, per efecte del que al segle XVIII se'n deia les llums, els escriptors i els científics els van substituir. Per als uns i per als altres, l'absurditat és la mateixa. La matemàtica, la física, la biologia són tan estranyes a la direcció espiritual com l'art d'ajuntar mots. Quan la literatura i la ciència usurpen aquesta funció, és que ja no hi ha vida espiritual. Avui, molts de signes semblen indicar que des d'ara aquesta usurpació dels escriptors i els científics s'ha acabat, tot i que les aparences es prolonguin. Caldria alegrar-se'n, si no fos que n'hi ha per a témer que no siguin reemplaçats per quelcom molt pitjor que ells.

Tenim, però, les obres dels genis autèntics dels segles passats. Els tenim a l'abast. La seva contemplació és la deu inesgotable d'una inspiració que pot legítimament dirigir-nos.

Car aquesta inspiració, per al qui la sap rebre, tendeix, segons la dita de Plató, a fer que creixin ales contra la pesantor.